

Az iskola ideje

A romológia első magyarországi tudományos műhelye jött létre a Pécsi Tudományegyetemen 1997-ben Forray R. Katalin vezetésével. Az elmúlt évek oktatói-kutatói munkája során összegyűlt szövegeiből válogat a szerző Az idő fogságától szabadon. Tanulmányok a cigányság iskolázásáról és felemelkedéséről című könyvében.

A tanulmányok mindenekelőtt a cigányság és az iskolázás kapcsolatát tárgyalják. A kötetben két határterület írásai fogják közre a romológiai terepkutatások eredményeit tartalmazó középső fejezetet, amely a PTE BTK Romológia Tanszékének empirikus kutatási eredményeiből válogat. Az első rész a romológia nevelésszociológiai vonatkozásait tárgyaló szövegeket tartalmaz, a második közli a terepkutatások eredményeit, a harmadik fejezetben oktatáspolitikai írások kaptak helyet. A kötet paradigmatis szemponttal járul hozzá a romológia magyarországi diskurzushoz: a multikulturalizmus és az idő szempontjairól van szó.

A multikulturalizmus a bármilyen szempontból különbözőséget mutató emberek együttélésére vonatkozó kortárs elméletek és gyakorlati javaslatok közül az egyik legfontosabb. A későmodernségben született, a különböző kultúrák együttélésére, a társadalmak heterogenitására, a másságként (meg)értett idegenségre adott kortárs válaszok egyike. Kritikája számos, viszont érdemi versenytársa a társadalmak sokféleségére adott programok és a békés együttélést célzó ajánlatok terén aligha akad. A multikulturalizmus így a cigányság és a többségi társadalom európai együttélésének egyik lehetséges értelmezési keretként szolgálhat, miként erre Forray R. Katalin is felhívja a figyelmet a *Multikulturális/interkulturális nevelés* című bevezető tanulmányában, amely az interkulturális nevelés paradigmájában tárgyalja az etnicitás kérdését.

A multikulturalizmus diskurzusa nem azonos a fogyasztói társadalom kínálati

sokféleségével. A másik megértésére tett folyamatos kísérletről van szó, amelynek során a megértés különféle dimenziói jelennek meg. Az időről és térről alkotott vélekedéseknek a (cigány/roma) gyermekek szocializációjában való fontosságát tárgyalja a kötet címadó tanulmánya, *Az idő fogságától szabadon*. A posztmodern társadalomtudományos gondolkodásmód új értelmezési kereteket hozott magával, ezek egyike az idődimenzió vizsgálata, amely az emberi időérzékelés árnyalt fogalmait dolgozta ki, a múlt, jelen, jövő hármasság tagolását a pozitív/negatív, a hedonista/fatalista és a transzcendentális jövő kategóriájával árnyalta. Az iskola világában az időszociológiai szemlélet a diákok időorientációjának kutatásában jelenik meg. A tanuláshoz való viszony mentális aspektusa (jelenre/jövőre orientált-ság), a viselkedéssel kapcsolatos különbség (azonnali/késleltetett szükségletkielégítés) és a teljesítményorientáció (azonnali/késleltetett jutalmat vár a diák) jelenti az attitűdök három alapidimenzióját, amelynek skálái természetesen csak a fogalmi pontosság miatt szükséges ideáltipikus esetek, a valóság ennél mindig összetettebb.

Az idő mint rend normatív erővel rendelkezik, mert az idő strukturálja, hangolja össze az emberi cselekedeteket. Az iskolai szervezet idődimenziójában többfajta idő rétegződik egymásra. Az iskola lineáris ideje az egymásra épületek rendjét, az elvárások érvényességét és ezzel a jövőt biztosítja, ez a lineáris idő az iskola szervezeti ideje. Az iskola működése azonban ciklikus időre épül, ez szervezi az iskolai időszámítás ismétlődéseit, ritmust ad, ütemekre osztja a hosszú lineáris időt.

Forray R. Katalin az esélyegyenlőség sérülését részben modernség (időkényszer) és tradicionalizmus (időtől való függetlenedés) ellentétére vezeti vissza. Időben élni vagy szabadnak lenni, ezek egymást kizáró mentalitásbeli időstruktúrák, amelyek társadalmi problémává nőnek az iskola normateremtő terében. A lineáris idő(mérés) a modernségben társadalmi tartalommal bír, amely a mindennapi élet rövid- vagy hosszútávú tervezhetőségét biztosítja. Az iskola mindennapos tevékenységét az idő normatív rendjébe szövi, ezzel szocializál az időben élésre. Az iskolai sorrendiség az idő normatív erejének átfogalmazása egymásra épülő iskolafokozatokká, amelyek az előrehaladás, a továbbjutás feltétele a teljesítmény. Ha tehát az iskolai időszámításban rejlő normák szocializációja nem vagy hiányosan történik meg, akkor ennek társadalmi következménye a főáramtól való leszakadás, a szegregálódás, a tervezéssel, a célok kijelölésével kezelhető hosszú időfolyamon kívülre kerülés. Ezért kulcskérdés az idődimenzió láthatóvá tétele az iskola szervezeti kultúrájában, a gyermekek szocializációs folyamatában és a pedagógusképzésben egyaránt, és ezért kiemelt fontosságú a kötet címadó tanulmánya.

Az időről való gondolkodás, az időhöz való viszonyulás a társadalmat többdimenziós időtérré barázdálja. A társadalom időorientációk szerinti elrendeződése különbségeket jelenít meg, de ezek nem hordoznak magukban olyan tartalmakat, amelyek közvetlenül kötik az időorientációkat az egyenlőtlenségekkel teli társadalmi térhez. A különböző időorientációk akkor formálódnak hierarchikus rendszerre, amikor az iskola szervezeti felépítésébe és rendjébe szőtt időviszonyok vonatkoztatási keretébe kerülnek. Az időorientációs különbségek a társadalom egyik alrendszerének, az iskolának a vonatkoztatási keretében egyenlőtlenségekkel transzformálódnak. Az időorientáció tehát egyéni és csoportjellemző, amely az iskolával kapcsolatba kerülve tesz szert értéktartalomra, így válik a különbség egyenlőtlenségek hordozójává. A különböző primer szocializációs szinterek (családok) eltérő időkezelése az iskolai szervezetben a látens szelekció okozójává válhat. A gyerekeket különböző időszerkezetben nevelik, és ez társadalmi mintázatot mutat. Az iskola a jövőre orientált időszerkezetet preferálja, ez szintén csupán sajátossága, de aki jelenre orientált időszerkezetben nevelkedett, az várhatóan hátrányba fog kerülni. Az iskola a közép- és előrelátó jövőre orientált szemléletmódját értékeli a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok jelenre orientáltságával szemben. A magyar társadalomban az időorientáció szerepét a társadalom kulturális rétegződésében például a cigányság helyzete és esélykülönbsége jeleníti meg. Forray R. Katalin az esélyegyenlőség sérülését részben modernség (időkényszer) és tradicionalizmus (időtől való függetlenedés) ellentétére vezeti vissza. Időben élni vagy szabadnak lenni, ezek egymást kizáró mentalitásbeli időstruktúrák, amelyek társadalmi problémává nőnek az iskola normateremtő terében. A lineáris idő(mérés) a modernségben társadalmi tartalommal bír, amely a mindennapi élet rövid- vagy hosszútávú tervezhetőségét biztosítja. Az iskola mindennapos tevékenységét az idő normatív rendjébe szövi, ezzel szocializál az időben élésre.

Az iskolai sorrendiség az idő normatív erejének átfogalmazása egymásra épülő iskolafokozatokká, amelyekben az előrehaladás, a továbbjutás feltétele a teljesítmény. Ha tehát az iskolai időszámításban rejlő normák szocializációja nem vagy hiányosan történik meg, akkor ennek társadalmi következménye a főáramtól való leszakadás, a szegregálódás, a tervezéssel, a célok kijelölésével kezelhető hosszú időfolyamon kívülre kerülés. Ezért kulcskérdés az idődimenzió láthatóvá tétele az iskola szervezeti kultúrájában, a gyermekek szocializációs folyamatában és a pedagógusképzésben egyaránt, és ezért kiemelt fontosságú a kötet címadó tanulmánya. A neveléstudomány és az időszociológia összekapcsolásának komoly hagyománya van a magyar szakirodalomban, elég csak Meleg Csilla és Németh András munkáira utalnunk. Forray R. Katalin tanulmánya a romológiai kutatások felé terjeszti ki az időszociológia érvényességét.

Az empirikus eredményeket ismertető középső fejezetben kistérségi kutatásról, pályakezdő fiatalok munkaerőpiaci lehetőségeiről, a fővárosi roma népesség iskolázottságáról és a roma zenészek legális foglalkoztatására irányuló programról szóló tanulmányokat találunk. Roma gyermekek önreprezentációját tárgyalja az „*Ebbe a dolgozatba beleírtam a lelkemet...*” *Cigány gyermekek a közösségeikről* című tanulmány, amely az első általános iskolai cigány népismereti verseny írásbeli fordulójának 65 fogalmazását elemzi. Az írások felső tagozatos, többségükben roma diákok munkái, ők választották témájuknak a cigány közösség bemutatását a tanulmányi verseny írásbeli fordulóján. A fogalmazások és a belőlük írott tanulmány végre arról adnak hírt, miként gondolkoznak a Magyarország legnagyobb nemzetiségé-

hez, de egyúttal a legtöbb előítélettel sújtott népcsoportjához tartozó gyermekek a saját közösségükről. Az önreprezentáció fontosságára hívja fel a figyelmet ez a tanulmány, amely a Másik hangjára nyitott hermeneutikai pozíciója miatt érdemel külön figyelmet.

A könyvet záró oktatáspolitikai fejezet távolról közelítő sorrendben közli írásait: a kelet-közép-európai kisebbségi oktatáspolitikák összehasonlító vizsgálatától halad a magyar oktatáspolitikai elemzésén át a roma hallgatók felsőoktatásban való részvételének kutatásáig.

A multikulturalizmus vagy az időkezelés kérdése olyan teoretikus absztrakció, amely közvetlen hétköznapi vonatkozásokkal rendelkezik, és amelynek ismerete, feltárása segít megérteni és elkerülni a nagymértékben jelentkező iskolai sikertelenséget. Teória és praxis összekapcsolásának jelentősége miatt kerültek kiemelésre. Tizenöt év nem csekély időtáv egy tudományos pályán, még akkor sem, ha a szerző tudományos pályájának csak egy szakaszáról van szó. Az összegyűlt anyagból, körülbelül 100 tanulmányból, valamilyen szempont alapján válogatni kellett. A teoretikus kérdések gyakorlati fontossága mellett a szerző egy másik szempontot tesz láthatóvá: olyan tanulmányokat gyűjtött egybe, amelyeket kollégái, diákjai, tanítványai a leggyakrabban kértek tőle. Kollégák, tanítványok, diákok és mindenki, aki új szempontokat keres, vagy csak egyszerűen a cigányság és az iskolázás kapcsolata iránt érdeklődik, haszonnal forgathatja a tanulmánykötetet.

Forray R. Katalin (2013): *Az idő fogságától szabadon. Tanulmányok a cigányság iskolázásáról és felemelkedéséről*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest. 256 o.